

THE POSSIBILITY OF REVITALIZING RURAL AREAS THROUGH THE PROMOTION OF CULTURAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Drago Cvijanović

Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja, University of Kragujevac, Serbia,
dvcmmv@gmail.com

Suzana Lazović

Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja, University of Kragujevac, Serbia,
suza.borovic@gmail.com

Katarina Stojanović

Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja, University of Kragujevac, Serbia,
katarina.stojanovic@fhitvb.kg.ac.rs

Abstract: Special forms of tourism, among which rural tourism is a significant one, can significantly contribute to the development and "revival" of rural areas. The product of rural tourism refers to a stay in the rural environment and the natural environment is a symbol of traditional hospitality and cultural values of the local population. The form of rural tourism, based on heritage and cultural-historical values, is an integral part of the economic strategy, which emphasizes cultural-historical resources and influences their strong promotion. The Republic of Serbia has potential for the development of rural tourism, which is reflected in the possession of natural resources, an unpolluted environment, rich biodiversity and ecosystems. Natural resources along with cultural heritage represent an important factor in the development of rural tourism in the Republic of Serbia. The subject of the paper is the analysis of the possibility of improving the rural areas of the Republic of Serbia through the development of cultural tourism. The aim of the paper is to examine the potential of revitalization of rural ambient units through the valorization and promotion of cultural and historical heritage in the Republic of Serbia.

Keywords: rural areas, revitalization, promotion, cultural heritage, the Republic of Serbia

MOGUĆNOST REVITALIZACIJE RURALNIH PODRUČJA KROZ PROMOCIJU KULTURNOG TURIZMA U REPUBLICI SRBIJI

Drago Cvijanović

Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, Srbija,
dvcmmv@gmail.com

Suzana Lazović

Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, Srbija,
suza.borovic@gmail.com

Katarina Stojanović

Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, Srbija,
katarina.stojanovic@fhitvb.kg.ac.rs

Sažetak: Posebni oblici turizma, među kojima je ruralni turizam značajno mogu doprineti razvoju i „oživljavanju“ seoskih područja. Proizvod ruralnog turizma odnosi se na boravak u seoskoj sredini i prirodnom okruženju predstavlja simbol tradicionalne gostoljubivosti i kulturnih vrednosti lokalnog stanovništva. Oblik ruralnog turizma, zasnovanog na nasleđu i kulturno-istorijskim vrednostima integralni je deo ekonomske strategije, koja akcenat stavlja na kulturno-istorijske resurse i utiče na snažnu promociju istih. Republika Srbija raspolaze potencijalima za razvoj ruralnog turizma, koji se ogledaju u posedovanju prirodnih resursa, nezagađenom okruženju, bogatim biodiverzitetom i ekosistemima. Prirodni resursi uz kulturno nasleđe predstavljaju bitan faktor razvoja ruralnog turizma u Republici Srbiji. Predmet rada je analiza mogućnosti unapređenja ruralnih područja Republike Srbije kroz razvoj kulturnog turizma. Cilj rada je ispitati potencijale revitalizacije seoskih ambijentalnih celina kroz valorizaciju i promociju kulturno-istorijskog nasleđa u Republici Srbiji.

Ključne reči: ruralna područja, revitalizacija, promocija, kulturno nasleđe, Republika Srbija

1. UVOD

Ruralna područja sa očuvanom prirodom i tradicijom različitih seoskih sredina oduvek su privlačila ljude za boravak i odmor. U novije vreme, interesovanje ljudi za ruralnim područjima je povećano, prvenstveno zbog zagađenja životne sredine, sve veće otuđenosti od prirodnog ambijenta, uniformnosti i standardizacije, koju nudi savremeni način života u urbanim gradskim sredinama (Đenadić et al., 2016). Na turističkom tržištu sve je više ruralnih destinacija, koje su svojim atraktivnim faktorima, turistima privlačne upravo zbog postojanja bogate kulturno-istorijske baštine, i svojom autentičnošću stvaraju mogućnost za doživljaj koji savremeni turisti sve više percipiraju. Jing (2006) ističe da je karakteristika ruralnog turizma to što ujedno ima ekonomski, društveni i politički značaj. „Ruralni turizam omogućava i tržišnu valorizaciju kulturnog nasleđa i njegovih simbola, prirodne sredine i identiteta ruralnih oblasti. Pri tome, razvojna strategija ruralnog turizma bi trebalo da bude zasnovana na ekološkoj, ekonomskoj i socijalnoj održivosti“ (Radović, 2015, str. 34). Ruralni turisti danas sve više traže upoznavanje sa lokalnom kulturom, kontakt sa domaćinom, a turističke destinacije sve manje percipiraju kao pasivni potrošači (Cvijanović & Ružić, 2017). Turizam zasnovan na nasleđu je sastavni deo nove ekonomske strategije koja ima u fokusu razvoj i promociju kulturnih, istorijskih, geografskih i prirodnih resursa zajednica ili regiona (Brooks, 2000). Imajući u vidu da su „periferni ruralni prostori prevashodno čuvari starih načina života i kulture koji odgovaraju postmodenoj potrazi za protivotrovom anomije urbanog načina života, njihovi resursi uključuju male gradove i sela, obično od arhitektonskog značaja, što pogoduje razvoju kulturnih i maloprodajnih usluga vezanih za turizam“ (Cawley & Gillmor, 2008, str. 317).

Rad prikazuje mogućnost unapređenja ruralnih područja kroz identifikovanje ključnih kulturnih reursa i afirmaciju kulturnog turizma na teritoriji Republike Srbije. Predmet rada je analiza mogućnosti unapređenja ruralnih područja Republike Srbije kroz razvoj kulturnog turizma. Cilj rada je ispitati potencijale revitalizacije seoskih ambijentalnih celina kroz valorizaciju i promociju kulturno-istorijskog nasleđa u Republici Srbiji.

2. RURALNI TURIZAM U REPUBLICI SRBIJI

Ruralni turizam je oblik turizma koji predstavlja značajnu komponentu integralnog održivog razvoja, kako na lokalnom i regionalnom nivou, tako i na nivou čitave države, delujući kao važan faktor u podsticanju razvoja različitih delatnosti i jačanju celokupne privrede Republike Srbije i predstavlja temu koja je u centru interesovanja brojnih autora poslednjih godina (Borović et al., 2022). „Ruralni turizam skupni je naziv za aktivnosti i oblike turizma koji se razvijaju u ruralnom prostoru. Određen je prirodnim i kulturnim resursima koji se nalaze na ruralnim područjima, a oni su dobar temelj za ruralni razvoj“ (Ružić, 2009, str. 143). Ruralni turizam obuhvata boravak u ruralnim područjima, na takav način da turisti ostvaruju kontakt sa prirodom, upoznaju se sa kulturom i tradicijom destinacije u kojoj borave i učestvuju u aktivnostima lokalnog stanovništva (Njegovan, 2016). Donaldson & Momsen (2011) navodi da se koristi i za pojmove koji se odnose na turističke proizvode i usluge koji su direktno povezani za poljoprivrednu (agrarnu) sredinu, poljoprivredne proizvode i boravak u ruralnom okruženju, dok (Manojlović, 2021) ističe da ovaj proizvod, koji turistima nudi boravak u seoskoj sredini i prirodi, prezentuje tradicionalnu gostoljubivost lokalnog stanovništva, kao i njihove životne i kulturne vrednosti. Prema Savetu Evrope (1986) ruralni turizam se definiše kao oblik turizma koji se ne vezuje samo za aktivnosti koje bi se mogle odrediti kao agroturizam ili farmerski turizam, već obuhvata sve aktivnosti u ruralnom području. „Ruralni turizam se definiše kao turizam koji posetiocu pruža 'ruralno' okruženje, nudeći mu kombinaciju doživljaja prirode, kulture i ljudi tipično ruralnog karaktera. Suštinu ruralnog života čini potpuno uživanje posetioca u autentična, izorna i fundamentalna iskustva. Ruralni turizam vraća posetioca prirodi, korenima, osnovnim stvarima i podržava povratak poreklu i izvornosti“ (*Master plan održivog razvoja ruralnog turizma u Srbiji*, p. 12). Doživljaj turista smatra se multidimenzionalnim konceptom, sačinjenim od ključnog iskustva koje se vezuje za osnovnu atrakciju ili aktivnost u turističkoj destinaciji, dok se veći broj sporednih iskustava odnosi na ishranu, spavanje, prevoz i drugo (Quan & Wand, 2004). Turisti u ruralnim sredinama privučeni specifičnostima prostornog, društvenog i kulturnog bogatstva i čistim okruženjem; međutim, suština problema unapređenja kvaliteta proizvoda i usluga u ruralnom turizmu nalazi se u oskudnim obukama, nedovoljnoj saradnji i promociji (Hall, 2004), dok prema Cawley et al. (2002), umrežavanje je neophodno za uspešnu promociju kvaliteta i stvaranje veza između učesnika na lokalnom tržištu kako bi se omogućio napredak u poslovanju. Rastući interes društva za kvalitetnu hranu, prirodu, mir, blagostanje i kvalitet života, sa jedne strane, kao i interes za životnu sredinu, kulturu i tradiciju, sa druge strane, podstiču tražnju za ruralnim turizmom. Još 1998. godine je istraživanje Evropske komisije pokazalo da 23% Evropljana preferira selo kao turističku destinaciju (EC, 1998). „Po tradicionalnom pristupu, u Srbiji ruralna područja obuhvataju 70% ukupne teritorije sa 43% ukupnog stanovništva, a po definiciji OECD-a ruralna područja obuhvataju 85% teritorije i 55,5% stanovništva sa prosečnom naseljenošću od 63 žitelja po km²“ (Cvijanović, et al., 2009, str. 24-25). Republika Srbija ima povoljne uslove za razvoj ruralnog turizma, koji se pre svega ogledaju u uslovima očuvane prirode, blage klime, čistog vazduha, bogatih ekosistema i biodiverziteta. Popesku (2016) smatra da

izuzetnu kulturnu vrednost imaju i građevine tradicionalne arhitekture, sa karakteristikama određenog područja, kao i proizvodu starih zanata i ručne radinosti, kroz koje se upoznaje bogato nasleđe našeg naroda, uz to veliki broj sela nalazi se u blizini vrednih kulturno-istorijskih spomenika koje turisti organizovano mogu posetiti. „Kulturno nasleđe, zajedno sa prirodnim atrakcijama, čini osnovne resurske opstanka i preduslova razvoja turizma. Ruralni prostor Republike Srbije karakterišu: velika koncentracija prirodnih resursa (poljoprivredno zemljište, šume i vode sa očuvanim ekosistemima i biodiverzitetom, bogatstvo kulturnih resursa, kao i očuvana tradicija naroda koji žive na ovom prostoru i humani resursi (Bošković, 2012). Prema Cvijanović et al. (2016), prirodni i kulturni resursi, uz humane resurse, predstavljaju najznačajnije elemente ruralne resursne osnove Srbije. „Ruralni turizam revitalizuje postojeće, tradicionalne objekte, kulturnu baštinu, kojima se daje nova, osavremenjena privredna – tj. turistička namena“ (Cvijanović & Ružić, 2017, str. 39).

3. MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA RURALNIH PODRUČJA KROZ RAZVOJ KULTURNOG TURIZMA U REPUBLICI SRBIJI

Kako ruralni turizam nije čist oblik turizma, već ga prožimaju različite vrste, definisani su potencijali razvoja različiti oblika ruralnog turizma, kako u Evropi tako i u Srbiji (Janković, 2009). „U turističkoj ponudi svih ruralnih područja Srbije, značajnu ulogu ima narodna kultura“. Ona je sačuvana u folkloru žitelja ruralnog područja, a uključuje odevanje (nošnje), igre, pevanje, muziku, stare običaje, zanate, način stanovanja, manifestacije, priredbe, verska i svaka druga okupljanja i ishranu stanovništva“ (Cvijanović & Ružić, 2017, str.137). „Kultura je važno sredstvo ruralnog razvoja. Selo je prostor u kojem tradicionalne kulture imaju svoje korene iz dalje ili bliže prošlosti. Izvesna izvornost i posebnost ruralne, seljačke kulture proizlazi iz tradicije i načina očuvanja niza karakteristika različitih kulturnih uticaja koji su potekli iz različitih stilskih i istorijskih razdoblja. Kultura se pojašnjava kao deo našeg identiteta“ (Marković, 2001, str.139). Sa aspekta turističke atraktivnosti i potencijala za turistički razvoj, ključni aspekt je opšta pristupačnost i dostupnost objekte narodne arhitekture i ruralne ambijentalne celine, kao i relativna blizina drugih atraktivnih vrednosti u okruženju (prevashodno očuvanih prirodnih i pejzažnih vrednosti, ali i kulturnih atrakcija – tradicionalnih manifestacija, znamenitih mesta i zabavnih sadržaja (Terzić et al., 2019). „Kultura je integrisana i celinu čovečanstva, tehnologiju i društvo. Stvara se kroz istorijski proces i dalje razvija kroz isti takav proces. Kultura je, zato, dinamična, prenosi umetničko, naučno i tehničko znanje kroz generacije. U tom smislu, ukupno dosadašnje kulturno nasleđe, utiče na zbivanja u XXI veku“ (Stojanović et al., 2022, str. 83). Nematerijalno kulturno nasleđe uključuje raznoliko nasleđe čovečanstva i najvažnije je sredstvo kulturne identifikacije (Kirshenblat-Gimblet, 2013). Prema Republičkom zavodu za zaštitu spomenika prirode u Republici Srbiji trenutno je registrovano 2624 nepokretnih kulturnih dobara, od toga 2256 spomenika kulture, 93 prostorno kulturno-istorijskih celina, 196 arheoloških nalazišta i 79 znamenitih mesta. Kategorisanih nepokretnih kulturnih dobara ima 782 od čega 200 od izuzetnog značaja a 582 od velikog značaja. Među nepokretnim kulturnim dobrima od izuzetnog značaja nalazi se 155 spomenika kulture, 11 prostorno kulturno-istorijskih celina, 18 arheoloških nalazišta i 16 znamenitih mesta, a među nepokretnim kulturnim dobrima od velikog značaja 512 spomenika kulture, 28 prostorno kulturno-istorijskih celina, 25 arheoloških nalazišta i 17 znamenitih mesta.

Etno-turizam ili turizam zasnovan na nasleđu, predstavlja putovanje zbog prirodnih, istorijskih i kulturnih atrakcija, odnosno zbog želje za izučavanjem prošlosti, ali i traženja odgovora kako lokalna ali i regionalna umetnost, prirodno okruženje i kultura utiču na sadašnjicu. Reč je o obliku ruralnog turizma koji je zasnovan na nasleđu (Brooks, 2000). U tabeli 1 prikazan je nivo razvoja kulturnog turizma u ruralnim područjima.

Tabela 1. Faze razvoja kulturnog turizma na ruralnim područjima

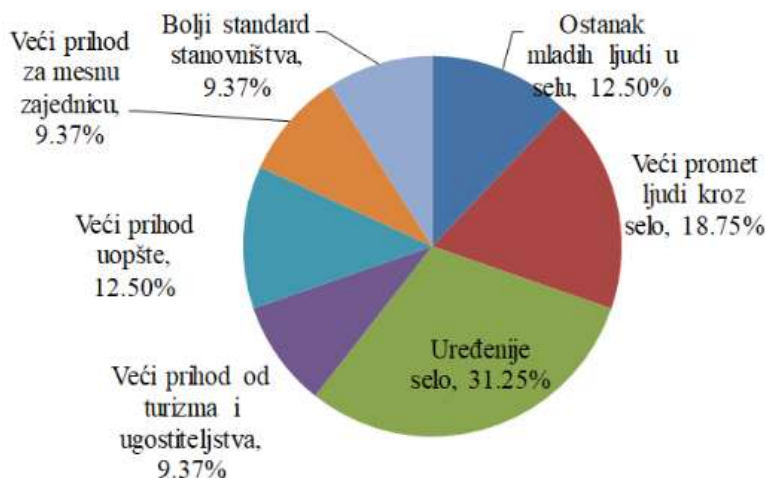
Faza	Opis
Faza 1.	Nekoliko stanovnika prepoznaje mogućnosti i integriše turističke resurse u socio-ekonomsko planiranje.
Faza 2.	Grupe u lokalnoj zajednici planiraju i sprovode turističke strategije kao deo ekonomskog razvoja.
Faza 3.	Razvoj partnerstva i formalnog turističkog tela pomažu da se pretvore planovi u trajne akcije.
Faza 4.	Javlja se potpuno centralizovano i dugoročno turističko planiranje marketing kulturnog turizma na ruralnom području.

Izvor: MacDonald, R., & Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada. *Annals of tourism research*, 30(2), 307-322, str. 309.

Tabela 1. upućuje na „evolutivni“ put razvoja kulturnog ruralnog turizma. Prvi korak je prepoznavanje mogućnosti i potencijala turističkih resursa od strane lokalnih zajednica i njihovo integrisano delovanje u planiranju razvoja ovog vida turizma. U drugoj etapi, lokalne zajednice usmeravaju svoje aktivnosti ka planiranju i razvoju strategije radi u okviru socio-ekonomskog razvoja. Od posebne važnosti je koordinisano i usklađeno delovanje, te razvoj partnerstava i formalnog turističkog tela u preduzimanju konkretnih akcija. Na kraju, dolazi do formiranja centralizovanog dugoročnog planiranja razvoja i promocije kulturnog turizma na ruralnom području.

Brojna sela širom Srbije su osnov za dalje planiranje, naročito imajući u vidu trendove na zapadu, takozvani povratak korenima, koncept zdrave hrane, stari običaji i zanati, sve veća popularnost tipičnih etno-sadržaja – muzika, folklor, naivno slikarstvo. U tom smislu, kao sastavni deo turističke ponude, sve češće se promoviše lokalno, regionalno i nacionalno. Posmatrano sa tog aspekta, jača se i uloga seoskih domaćinstava (Vuković *et al.*, 2009). „Kulturno nasleđe je sredstvo turističke industrije za privlačenje turista da posete neku zemlju“ (Stojanović *et al.*, 2022, str. 84). Autor (Stojković, 2020, str. 54) ističe da je u „Strategiji razvoja turizma Republike Srbije za period 2016-2025, predložena promena poslovne misije turizma države u posmatranom periodu i spominju se ciljevi koji se odnose na efikasniju preduzetničku i održivu upotrebu postojećih neiskorišćenih zaštićenih kulturnih dobara, ali i podsticanje ruralnog i regionalnog razvoja i smanjenje depopulacije. Isti dokument ističe upoznavanje materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa kao jedan od motiva putovanja savremenog turista“. Grafikon 1. ilustruje prednosti razvoja kulturnog turizma.

Grafikon 1. Prednosti razvoja kulturnog turizma

U svom istraživanju (Grafikon 1), autor (Stojković, 2020), kroz odgovore lokalnog stanovništva sela „Velika Drenova“ u Srbiji, dolazi do zaključka da razvijanjem kulturnog turizma, najviše koristi može dobiti selo njegovim daljim uređenjem.

Privredni i stambeni objekti koji su u osnovi neiskorišćeni mogu promeniti svoju namenu u objekte za turistički smeštaj, adaptirajući se u objekte javne namene poput etno-muzeja, radionica starih zanata, mesta održavanja kulturnih manifestacija i sl. (Fleischer & Tchetchik, 2005). Proces turističkog razvoja ruralnih prostora treba uskladiti sa savremenim potrebama lokalnog stanovništva, zahtevima za autentičnošću, seoskog prostora i sprovoditi adekvatne podsticaje i podršku o očuvanju originaln objekata narodne arhitekture i primeni tradicionalnog jezika gradnje u podernog izgradnji. Iz tog razloga treba pristupiti revitalizaciji sela i seoskih ambijentalnih celina po principima održivosti, kombinujući pozitivne aspekte prožimanja života na selu, zadovoljavanja potreba lokalne zajednice, negovanja narodne kulture i razvoja seoskog turizma (Terzić *et al.*, 2019). Kako kultura čini važan činilac turističke privrede, zasnovan na kulturnim vrednostima, kao motivima putovanja, kulturne aktivnosti u okiru kojih se pored ostalih nalaze i arheologija, područja pod restauracijom, kursevi starih zanata, običaja, folklorne grupe mogu u velikoj meri doprineti unapređenju ruralnih područja, a ujedno i afirmaciji kulturnog turizma u istim.

4. ZAKLJUČAK

Ruralna područja atraktivna su ako pored postojanja prirodnih atrakcija, imaju i društvene atrakcije poput narodne kulture, spomenika kulture, verskih objekata, narodnih običaja, nematerijalne i narodne materijalne kulture uz stare zanate, proizvode, radionice, različite manifestacije kulturnog karaktera i dr.

Republika Srbija raspolaže bogatom osnovom za razvoj ruralnog turizma, gde pored turističkih resursa, odlikuje i izobiljem kulturnog nasleđa uz izraženu tradicionalnu gostoljubivost i srdačnost lokalnih stanovnika. Proizvod ruralnog turizma Republike Srbije pored svojih konstitutivnih elemenata, kojima se zadovoljavaju potrebe turista kao i prirodnih resursa, nezagađenog okruženja, bogatstva flore i faune, povoljne klime, ekosistema, biodiverziteta, obogaćuje aktivno učestvovanje u aktivnostima lokalnog stanovništva, nezaboravni doživljaj, ali i običaji, tradicija i bogato kulturno-istorijsko nasleđe u ruralnim destinacijama. Povećani interes za autentičnim iskustvom doprinosi afirmisanju ruralnih područja koja poseduju neophodne pretpostavke za razvoj ruralnog turizma, upotpunjene materijalnim i nematerijalnim kulturnim nasleđem. Milić et al. (2012), ističu da je očuvanje nacionalnog nasleđa bitno za turističku ponudu, gde je ruralni turizam posebno vezan za objekte od kulturnog i istorijskog značaja.

Na osnovu svega navedenog dolazi se do zaključka da Republika Srbija ima mogućnost za razvoj ruralnog turizma, a promovisanje kulturnih resursa, mogu biti od ključne važnosti za revitalizaciju i unapređenje ruralnih područja.

Iako Republika Srbija poseduje potencijale za razvoj kulturnog turizma, ovaj vid turizma zaostaje za najrazvijenijim zemljama sveta, obzirom da resursi kulture nisu pretvoreni u turističke resurse (Stojković, 2020; Cvijanović & Ružić, 2017). Od vitalne važnosti je identifikovati ključne kulturne resurse, i pružiti turističke usluge na takav način da se stvori autentični doživljaj i razvije unikatan proizvod u cilju promocije kulturnog turizma u ruralnim područjima Republike Srbije.

REFERENCE

- Borović, S., Stojanović, K., & Cvijanović, D. (2022). THE FUTURE OF RURAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF SERBIA. *Economics of Agriculture*, 69(3), 925–938.
- Brooks, R. (2000). *Heritage tourism in villages and towns in Croatia: Challenges, opportunities, and potentials*. Tourism, Special Issue: Ecotourism and sustainable development of tourism in ecologically sensitive areas. Zagreb: Institut for tourism, Zagreb, 347-347-352.
- Cawley, M. & Gillmor, D. (2008). Integrated rural tourism: Concepts and Practice. *Annals of Tourism Research*, 35 (2).
- Cawley, M., Gaffey, S., & Gillmor, D.A. (2002). Localization and global reach in rural tourism: Irish evidence. *Tourist Studies*, 2(1), 63-86.
- Cvijanović & Ružić (2017). *Ruralni turizam*. Vrnjačka Banja: Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, p. 56.
- Cvijanović, D., Katić, B., & Kljajić, N. (2009). Rural development in Serbia – regional dissimilarities and problems. *The economic and social conditions of the development of the Polish food economy following Poland's accession to the European Union-Multi-Annual Programme 2005*, 128, 107-120.
- Cvijanović, D., Mihailović, V., & Vukotić, S. (2016). *Marketing i konsalting u funkciji razvoja turizma Srbije*. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.
- Đenadić, M., Muhi, B., & Jovanović, D. (2016). Ruralni turizam-propuštena šansa Srbije. *Ekonomika poljoprivrede*, 63(2), 515-529.
- Donaldson, J., & Momsen, J. (2011). *Farm – stay in California: the influence of type of farming*. Tourism and Agriculture: New Geographies of Consumption, Production and Rural Destructuring. Routledge, London.
- European Commission. (1998). *Facts and figures on the Europeans on Holidays 1997–1998. Executive Summary*, Enterprise Directorate General, Brussels.
- Fleischer & Tchetchik (2005). Does rural tourism benefit from agriculture? *Tourism Management*, 26, 493-528.
- Hayllar, B., Griffin, T. & Edwards, D. (2008). *City Spaces – Tourist Places: Urban Tourism Precincts; Exploiting the Benefits of World Heritage Listing: Evora, Portugal and Hoi An, Vietnam*. Butterworth-Heinemann.
- Janković, S. (2009). *Evropska unija i ruralni razvoj Srbije*. Beograd: Institut za primenu nauke u poljoprivredi.
- Jing, X. (2006). *Rural Tourism and Sustainable Community Development*, International Forum on Rural Tourism, China, 4-6. September 2006, Final Report World Tourism Organization p. 104.
- Kirsheblat-Gimblet, B. (2013). Intangible heritage as a metacultural production. *Questions of museum science*, 2(8), 3-16.
- MacDonald, R., & Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada. *Annals of tourism research*, 30(2), 307-322.
- Manojlović, I.S. (2021). *Uticaj imidža i kvaliteta turističkih usluga na zadovoljstvo stranih turista – primer Beograda*. Beograd: Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

- Marković, K. (2001). Kultura je važno sredstvo ruralnog razvoja. *Informatica museologica*, 32(1-2), 139-144.
- Master plan održivog razvoja ruralnog turizma u Srbiji. <https://futurehospitalityleaders.files.wordpress.com/2012/11/master-plan-odrzivog-razvoja-ruralnog-turizma-u-srbiji.pdf>
- Milić, D., Vulić, T., Tica, N., Zekić, V., & Bačkalić, Z. (2012). Očuvanje istorijskih spomenika kao faktor razvoja ruralnog turizma, *Agroekonomika*, 55, 87.
- Njegovan, Z. (2016). *Ekonomika turizma i seoskog turizma*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.
- Popesku, J (2016). *Menadžment turističke destinacije*, Beograd: Fakultet za turistički i hotelijerstki menadžment, Univerzitet Singidunum.
- Radović, G. (2015). *Modaliteti finansiranja ruralnog turizma u Republici Srbiji*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet, p. 34.
- Republički zavod za zaštitu spomenika kulture – Beograd. https://www.heritage.gov.rs/cirilica/nepokretna_kulturna_dobra.php
- Ružić, P. (2009). Ruralni turizam, drugo prošireno izdanje. *Pula: Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč*
- Savet Evrope. <https://www.coe.int/en/web/portal/home>, pristup 22.11.2022.
- Stojanović K., Borović S., Cvijanović D. (2022). Nove metode kroz digitalne medije u savremenoj održivosti kulturnog graditeljskog nasleđa. Naučno-stručni skup „Digitalni mediji u funkciji održivog razvoja kulturnog nasleđa” / [ed. Branislav Sančanin], 82-114.
- Stojković, J. (2020). Mogućnost razvoja kulturnog turizma u selu Velika Drenova. *Bizinfo (Blace)*, 11(1), 53-64.
- Terzić, A., Dimitrov N., & Petrevska, B. (2019). *Turistička valorizacija tradicionalnih ruralnih kuća/Celina: rizici i mogućnosti u Srbiji i Makedoniji*, X naučno stručna konferencija Kulturno nasleđe-rizici i perspektive, 27 May 2019, Beograd, Serbia.
- Terzić, A., Dimitrov, N., & Petrevska, B. (2019). Turistička valorizacija tradicionalnih ruralnih kuća/celina: rizici i mogućnosti u Srbiji i Makedoniji.
- Vuković, P., Cvijanović, D., & Gligić, P. (2009). Ekologija kao faktor jačanja turističke konkurentnosti ruralnih područja Srbije. *Tranzicija*, 10 (21-22).